Lausunto Suomen eduskunnan Tulevaisuusvaliokunnalle
Aihe: Maailmankuvan muutos, kirjallisuus ja maailmankuva

Teema: Nuortenkirjallisuus ja ilmastoahdistus

TT, dos. Panu Pihkala
Tutkija
Helsingin yliopisto

27.11.2024

Ilmastokysymykset näkyvät nuorten dystopiakirjallisuudessa monin tavoin. Tässä esityksessä keskityn ilmastonmuutoksen psyykkisiin vaikutuksiin ja kirjallisuuden mahdollisuuksiin käsitellä ilmastotunteita. Parhaimmillaan kirjallisuus voi auttaa lukijoita ymmärtämään ilmastokriisin herättämiä tunteita paremmin ja lisätä voimavaroja toimintaan, mutta tällaiset vaikutukset eivät ole itsestään selviä. Monet eri tekijät vaikuttavat siihen, mitä ilmastodystopiat lukijoissa herättävät. Yleensä dystopioissa on sangen vallitseva pelkoihin liittyvä tunnelma, johon luodaan jonkinlaista toivon kipinää.

Ilmastotunteet

Ilmastokysymysten herättämien tunteiden tutkimusta on tehty 2000-luvun alusta alkaen, mutta ala on suuresti vilkastunut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Tähän tutkimuksen kasvuun ovat vaikuttaneet ilmastovaikutusten voimistuminen sekä aihepiirin saama aiempaa laajempi yhteiskunnallinen huomio. Monia merkittäviä ilmastotunteita on kuvattu vuonna 2023 julkaistussa Ilmastotunneympyrässä (Climate Emotions Wheel, ks. kuva alla).

Ilmastotunteiden kirjo

Tunneympyrät ovat psykologiassa hyväksi havaittu keino erilaisten tunteiden tunnistamiseen ja niistä keskustelemisen mahdollistamiseksi. Ilmastotunteita kuvaavan ympyrän on julkaissut yhdysvaltalainen järjestö Climate Mental Health Network. Ympyrän suosiota kuvaa se, että se on tällä hetkellä käännetty yli 30 kielelle. Ympyrää on käytetty eri ikäisten keskuudessa, mutta erityisen suosittu se on ollut nuorten parissa tehtävässä työssä.

Monitieteelliset tutkimukset ovat paljastaneet, että lapset ja nuoret kokevat runsaasti erilaisia ilmastotunteita. Näiden tunteiden ilmenemismuodot ja vaikutukset ovat monenlaisia. Pohjimmiltaan

tunteet antavat tietoa ja niillä on tärkeä tehtävä reagointitapojen muodostamisessa. Ilmastotunteet eivät ole pelkästään ongelma eivätkä pelkästään siunaus, vaan ne voivat johtaa monenlaisiin käyttäytymisreaktioihin. Näiden reaktioiden muodostumiseen vaikuttavat lukuisat eri tekijät, joista alla on mainittu eräitä keskeisiä.

- Persoonallisuuspiirteet ja henkilöhistoria

- Lähipiirin asenteet

- Erilaisten instituutioiden toimet ja asenneilmapiiri: työpaikat, oppilaitokset ym.

- Kulttuurilliset piirteet, esimerkiksi normit tunteisiin ja ilmastonmuutokseen liittyen

- Viestintä ja erilaiset mediat

- Poliittiset päätökset ja ilmapiiri

- Ekologiset muutokset ja vaikutukset

Yksi esimerkki paikkasidonnaisista ilmastotunteista on prof. Löytyn aiemmassa esitelmässä mainitsema talvisuru: suru talvien heikentymisestä ilmastonmuutoksen vuoksi. Vaikka suomalaiset dystopiat noudattelevat pääpiirteissään amerikkalaisen kirjallisuuden ja viihteen kaavoja, löytyy niistä myös tällaisia pohjolaan liittyviä ominaispiirteitä.

Ilmastoahdistus

Ilmastonmuutos voi aiheuttaa erilaista psyykkistä kuormitusta, jota usein kutsutaan laveasti ilmastoahdistukseksi. Kansainvälisesti käytetään myös distressi-termiä (ilmastodistressi). Suomessa ilmastoahdistus-termi on osittain politisoitunut ja polarisoitunut. Olennaista on tiedostaa tutkimusten todentama ilmastonmuutoksen aiheuttama stressikuormitus.

Pohjimmiltaan ahdistus (englanniksi anxiety) on tunnereaktio sellaisiin uhkiin, joihin liittyy jotain epäselvyyttä. Tämän vuoksi ahdistus on parhaimmillaan hyvin tärkeä reaktio, koska se voi auttaa reagoimaan uhkiin. Tällaiseen ”käytännölliseen ahdistukseen” liittyy tiedon etsintä ja käyttäytymisvalintojen pohdinta. Ilmastohuoli, -pelko ja -ahdistus voivat olla samaa jatkumoa. Mutta ahdistus voi muodostua myös liian voimakkaaksi ja jopa lamauttavaksi, jolloin tarvitaan erilaista tukea ja coping-keinoja vaikeiden tunteiden kanssa pärjäämiseen. Suomessa tällaista tukea on kehittänyt esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan järjestöjen Ympäristö ja tulevaisuus mielessä –hanke (www.ymparistoahdistus.fi). Ilmastoahdistukselle on luotu myös omahoito-ohjelma Mielenterveystaloon.

Kokonaisten ikäluokkien ilmastoahdistusta ja ilmastotunteita on vaikea tutkia kattavasti. Vaikuttaa siltä, että osa nuorista kokee ainakin ajoittain vahvaa ilmastoahdistusta, osa pitää etäisyyttä koko asiaan, ja suuri valtaosa on löytänyt jonkinlaisia keinoja elää asiantilan kanssa. Ilmastoahdistus, ja sitä laajempi ympäristöahdistus, vaikuttaa osaltaan tulevaisuususkoon, mutta nuorilla on taipumus uskoa heidän oman tulevaisuutensa olevan parempi kuin muiden maiden väestön.

Nuorten huoli ilmastosta ja tulevaisuudesta sisältää usein vahvaa kritiikkiä vanhempia sukupolvia ja päättäjiä kohtaan. Vuonna 2021 tehdyssä laajassa kansainvälisessä kyselytutkimuksessa (Hickman ym.) yli puolet nuorista koki, että aiemmat päättäjät ovat pettäneet heidät ilmastopolitiikan suhteen. Nuorten ilmastoahdistus nivoutuu siten yhteen sukupolvien välisten suhteiden ja valtarakenteiden kanssa. Nuorten keskuudessa voi esiintyä samanaikaisesti tätä pettymystä ja toisaalta luottamusta tieteeseen sekä omaan henkilökohtaiseen tulevaisuuteen.

Kaunokirjalliset dystopiat ja nuorten ilmastotunteet

Nuortenkirjallisuudessa esiintyy useita dystopioita, joissa ilmastonmuutos on tuottanut maapallolle vaikeita elinolosuhteita. Aihepiiriä on tutkittu Suomessa empiirisen ekokritiikin keinoin Emmi Itärannan Teemestarin kirja -teoksen kautta, kuten aiemmissa esitelmissä on kuvattu.

Ilmastodystopioiden mahdollisia vaikutuksia ilmastoahdistukseen on useita:

- ”käytännöllisen ilmastoahdistuksen” synnyttäminen tai voimistaminen, mikä johtaa kasvaneeseen toimintaan

- lamauttavan ilmastoahdistuksen synnyttäminen tai vahvistaminen

- neutraali vaikutus

- ilmastoahdistuksen käsittely teosta lukemalla, mutta sellaisella tavalla, joka ei heijastu arkikäytökseen mitenkään

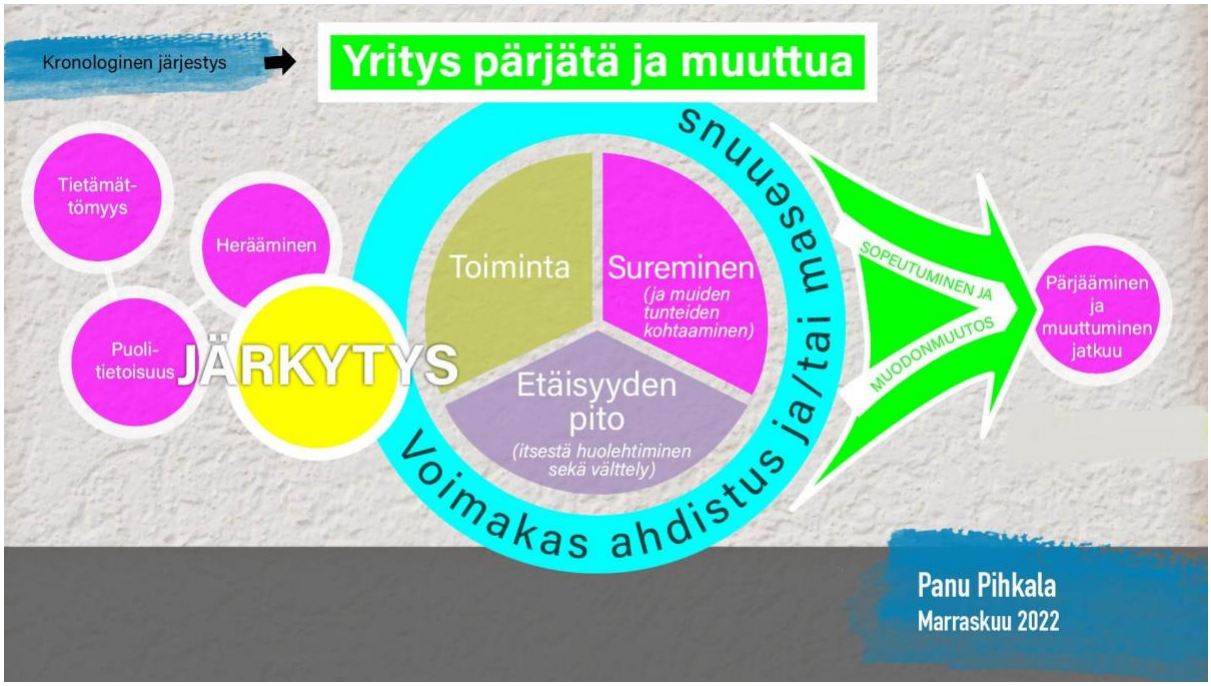
Ilmastodystopiat voivat tehdä erilaisia ilmastotunteita näkyväksi ja ymmärrettäväksi. Tämä voi tapahtua henkilöihin ja teoksen tapahtumiin eläytymällä, mutta myös teosten kuvaaman ekosysteemin kautta. Teosten kirjoittajilla voi olla selkeitä tavoitteita tiettyjen tunnereaktioiden herättämisessä, mutta monet tekijät vaikuttavat siihen, miten lukijat teoksen lopulta kokevat. Esimerkiksi yritys herättää syyllisyyttä ja sitä kautta vastuuntuntoa voi johtaa myös torjuntaan lukijoiden taholta.

Toni Lahtisen johtamassa hankkeessa havaitsimme, että Teemestarin kirjan ilmastodystopia herätti osassa lukiolaisista vastuuntuntoa ja huolta. Jotkut kertoivat syyllisyydentunteisiin liittyvistä pohdinnoista. Surun lisäksi osa nuorista pohti epäoikeudenmukaisuuden kysymyksiä, joihin liittyy suuttumuksen ja epäreiluuden tunteiden maasto. Ilmastokysymykset piirtyvät monille nuorille voimakkaasti juuri oikeudenmukaisuuskysymyksinä. Ne nivoutuvat maailmankuviin ja maailmankatsomuksiin.

Tulevaisuutta kohti

Monitieteellisessä tutkimuksessa on havaittu, että voimakas voimattomuuden tunne ja siihen liittyvä toimijuuden puute tuottaa lamauttavaa ilmastoahdistusta. Toimijuuden tunteen vahvistaminen on siksi hyvin tärkeää, ja ympäristökasvatuksessa painotetaankin sitä. Samalla tarvitaan erilaisten tunteiden käsittelykykyä ja voimavaroista huolehtimista. Ympäristöahdistuksen prosessimalli kuvaa tätä (ks. kuva alla).

Ympäristöahdistuksen prosessimalli

Kirjallisuus ja siihen sisältyvät tulevaisuudenvisiot voivat osaltaan vaikuttaa käsityksiin toimijuudesta. Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi siihen, annetaanko dystopioissa toimijuus pelkästään pienelle joukolle ihmisiä, sankareita. Tätä on pidetty mahdollisesti haitallisena, koska systeemitason ympäristökriisi vaatii yhteisöllistä toimijuutta ja yhteiskunnallisia yhteistyötä. Toisaalta yksittäiset sankarit voivat tarjota seikkailullisia mahdollisuuksia vaikeiden asioiden tutkailuun. Kuvaukset eri sukupolvien edustajien yhteistyöstä voivat ohjata kohti ajattelutapoja, joissa ristiriitoja nuorten ja vanhempien välillä pyritään ratkomaan.

Tutkijat ovat sangen yksimielisiä siitä, että pelkät dystopiat tai pelkät utopiat eivät riitä, vaan tarvitaan myös tulevaisuudenvisioita, joissa molemmat yhdistyvät. Nuoret eivät pidä liian optimistisia utopioita enää uskottavina, ja toisaalta jatkuvat maailmanlopun kuvailut voivat tylsistyttää ja passivoida. Tarvitaan siis kertomuksia ja visioita, joissa ilmenevät sekä vaikeudet että positiivinen toiminta. Toimijuus ja yhteisöllisyys voivat vahvistaa kokemusta elämän merkityksellisyydestä, mikä ei ole täysin riippuvaista optimismista. Toivon käsitteen sijaan yhä useammat tutkijat painottavatkin merkityksen ja välittämisen (tai hoivan, englanniksi care) keskeisyyttä. Uudessa ilmastofiktiossa on jo esimerkkejä näistä piirteistä, mutta lisää tutkimusta tarvitaan näiden teosten erilaisten vaikutusten empiiriseksi todentamiseksi.

Muutama jälkisana uskonnosta

Suomessa ei ole ilmennyt samanlaista kiinnostusta kristinuskoa hyödyntäviin apokalyptisiin viihdekirjoihin kuin Pohjois-Amerikassa, jossa esimerkiksi Left Behind -kirjasarjat ovat olleet suosittuja dystopioita 2000-luvulla. Tämä liittyy prof. Kivistön lausunnossaan 20.11. esiin nostamiin huomioihin dystopioista postkristillisenä kirjallisuudenlajina: apokalyptisilla kehyksillä on vahva kristillinen perusta. Kaikkinensa uskonnollisuuden muutokset ympäristökriisin värittämällä aikakaudella ovat merkittävä tutkimusteema, ja nähtäväksi jää, missä määrin kaunokirjallisuus tulee heijastelemaan uskonnon ja ympäristöasioiden suhdetta. On selvästi nähtävissä, että uskonto luo osalle nykyihmisistä turvaa muuttuvan maailman keskellä. Se saattaa myös vastata sellaiseen suuremman viitekehyksen tarpeeseen, jota pelkät maallistuneet dystopiat eivät pysty kaikille tarjoamaan.

Kiinnostava esimerkki uskonnosta ja ilmastofiktiosta on yhdysvaltalaiskirjailija Lydia Milletin teos Lasten Raamattu (A Children's Bible, suomennettu 2023). Allegorinen teos kuvaa ilmastokriisiä lähitulevaisuudessa. Aikuiset keskittyvät juhlimaan ja vastuu jää nuorille päähenkilöille. Kirja ammentaa voimakkaasti uskonnollisista elementeistä: hahmot lukevat vanhaa Lasten Raamattu -teosta, josta löytyy kaikenlaisia yhtymäkohtia kirjan kuvaamaan ilmastotulevaisuuteen. Teos painottaa monia edellä mainittuja teemoja: sukupolvien välisiä suhteita ja nuorten toimijuutta. Tiedossani ei ole tutkimusta siitä, miten suomalaiset nuoret teoksen kokevat.

Lähteet

Hickman, Caroline, Elizabeth Marks, Panu Pihkala, Susan Clayton, R. Eric Lewandowski, Elouise E. Mayall, Britt Wray, Catriona Mellor, ja Lise van Susteren. 2021. ”Climate Anxiety in Children and Young People and Their Beliefs about Government Responses to Climate Change: A Global Survey”. *The Lancet Planetary Health* 5 (12): e863–73. https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3.

Kurth, Charlie, ja Panu Pihkala. 2022. ‘Eco-Anxiety: What It Is and Why It Matters’. *Frontiers in Psychology* 13. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.981814.

Millet, Lydia. 2023. *Lasten Raamattu*. Suom. Arto Schroderus. Helsinki: S&S.

Pihkala, Panu. 2022. ‘Toward a Taxonomy of Climate Emotions’. *Frontiers in Climate* 3. https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154.

Pihkala, Panu. 2022. ”The Process of Eco-Anxiety and Ecological Grief: A Narrative Review and a New Proposal”. *Sustainability* 14 (24): 16628. https://doi.org/10.3390/su142416628.

Pihkala, Panu, ja Anna Helle. 2022. ‘Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki’. *Joutsen*, Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja, 31–50.

Pihkala, Panu, Julia Sangervo, ja Kirsti M. Jylhä. 2022. ”Nuorten ilmastoahdistus ja ympäristötunteet”. Teoksessa *Kestävää tekoa: Nuorisobarometri 2021*, toimittanut Tomi Kiilakoski, 95–116. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 69. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura & Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Rosenthal, Debra J., toim. 2024. *Teaching the Literature of Climate Change*. New York: Modern Language Association of America.

Siperstein, Stephen. 2016. ”Climate Change in Literature and Culture: Conversion, Speculation, Education”. Doctoral dissertation, Deparment of English, University of Oregon. https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/handle/1794/20450.

Skrimshire, Stefan, toim. 2010. *Future ethics: Climate change and apocalyptic imagination*. London: Bloomsbury Publishing.

Volle, Adam. 2024. "Left Behind series". *Encyclopedia Britannica*, 15 Feb. 2024, https://www.britannica.com/topic/Left-Behind-book-series-by-Lahaye-and-Jenkins